

Japonski jezik med nacijo in imperijem: Tokieda Motoki in aporija nacionalnega jezika

Luka CULIBERG*

Izvleček

Predvsem strukturalistična veja jezikoslovja je poskušala zavreči vse jeziku na videz zunanje aspekte in se mu posvetiti v njegovi »čisti« ali abstraktni pojavnosti. Na drugi strani so se vzpostavile tudi jezikoslovne smeri, ki so jezik poskušale razumeti z vidika družbenega konteksta. Vendar pa jezik tako v strukturalnem jezikoslovju kakor v družbeno naravnanih jezikoslovnih teorijah lahko ostane ideološki pojem, če te teorije ne razvijejo tudi ustrezne kritike družbe oziroma družbenih odnosov, iz katerih izhajajo vsakokratne predstave o jeziku oziroma jezikovni praksi. V pričujoči razpravi pokažemo ta ideološki spregled na primeru jezikoslovnih razmišljanj Tokiede Motokija (時枝誠記 1900–1967), ki je s svojo jezikoslovno teorijo utemeljeval kolonialno jezikovno politiko Japonskega imperija na Tajvanu in v Koreji.

Ključne besede: nacionalni jezik, lingvistika, ideologija, družbeno dejstvo, *kokugo*, *nihongo*

Abstract

Modern structural linguistics attempted to approach language in its “pure” or abstract form by discarding all elements perceived as external to language itself. On the other hand, linguistic schools attempting to understand language in the social context have also been formed. However, in all those language theories language itself can remain an ideological notion if those theories fail to engage in the necessary critique of social relations that generate representations about language or, more precisely, about language practice. This paper wishes to point out this kind of ideological overlook in the case of linguistic deliberations of Tokieda Motoki (時枝誠記 1900–1967), who attempted to justify the colonial language policy of Japanese Empire in Taiwan and Korea.

Keywords: national language, linguistics, ideology, social fact, *kokugo*, *nihongo*

* Luka Culiberg, dr., Asistent z doktoratom, Oddelek za azijske študije, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Slovenia.
[luka.culiberg\[at\]hotmail.com](mailto:luka.culiberg[at]hotmail.com)

Jezikoslovje med znanostjo in ideologijo

V klasični disciplinarni delitvi moderne univerze proučevanje *jezika* prvenstveno pripada polju splošne lingvistike, podobno kakor so na drugi strani, na primer, družbeni odnosi in institucije stvar sociologije, pretekli človeški dogodki pa v domeni zgodovinopisja. Humanistično in družboslovno polje se danes cepi že na skoraj nepregledno množico disciplin in pod-disciplin, ki si vsaka zase prilščajo in tudi ljubosumno varujejo svoj legitimni objekt proučevanja, hkrati pa jih to disciplinarno drobljenje sili v preseganje ozkih meja svoje discipline s poskusi interdisciplinarnega povezovanja.

Drobljenje disciplin, ki sledi spontani logiki prepoznavanja vselej novih predmetov proučevanja, je ideološki proces, ti spontano prepoznani objekti znanosti pa ostajajo na ravni ideoloških predstav in ne postanejo teoretsko proizvedeni znanstveni objekti. Pred pastjo ideologizacije svojega predmeta proučevanja nikakor niso varne niti ustaljene discipline, kakršne so sociologija, zgodovinopisje ali jezikoslovje. Vse preveč pogosto se dogaja, da, na primer, akademsko zgodovinopisje ostaja ujeto v historično naracijo nacionalne zgodovine, ki določeno sodobno nacionalno entiteto ahistorično pojasnjuje na zgodovinski osi skozi ideološko obzorje svojega časa, da torej v dojemanju nacionalne zgodovine deli »iluzijo epohe«. Nič drugače se ni pogosto dogajalo z jezikoslovjem, ki je proučevalo »nacionalne jezike« kot zgodovinsko realno obstoječe predmete, namesto da bi jih prepoznalo kot ideološke kategorije »zamišljenih« jezikovnih skupnosti.

Tudi v slovenskem prostoru je v nekaterih akademskih krogih še vedno prisotna predstava, da lahko govorimo o nekakšnem realno obstoječem »slovenskem jeziku«, ki je od Brižinskih spomenikov do Toporišičeve slovnice doživel sicer veliko jezikovnih sprememb, ne pa tudi spremembe svoje »biti«, namreč biti kot »slovenski jezik«. Ko znanstvena disciplina, kakršna je jezikoslovje, enkrat prevzame ideološko pojmovanje svojega predmeta, pa s svojo znanstveno dejavnostjo ne opravlja več teoretskega dela, temveč postane ideološki podpornik prevladujočega diskurza, v tem primeru diskurza »nacionalne identitete«, in s tem potencialno tudi politično orodje. To seveda v ničemer ni slovenska posebnost in v pričujoči kratki razpravi bi radi pokazali, kako je jezikoslovna znanost z dojemanjem »jezika« skozi prizmo dominantne ideologije pomagala legitimirati politične jezikovne politke v okviru imperialne ekspanzije,

kakor se je to zgodilo v primeru japonske kolonialne politike v Koreji in na Tajvanu.

Poglejmo si v ta namen na kratko in v grobih očrtih položaj znanstvenega jezikoslovja v prvi polovici dvajsetega stoletja. Tradicionalna področja znotraj jezikoslovja so predpostavljala obstoj »jezika« kot strukturiranega sistema vokalno-avditorne komunikacije z uporabo konvencionalnih znakov sestavljenih iz arbitrarno kombiniranih zvočnih enot (Davis in Taylor 1990). A četudi se zdi, da v splošnem jezikoslovje ni dvomilo v »jezik« kot realno obstoječi objekt znanstvene kontemplacije, pa je na drugi strani jasno, da znotraj samega jezikoslovja še zdaleč ni bilo konsenza glede tega, kaj je oziroma kaj ni del tega znanstvenega predmeta, ki ga lingvistika imenuje »jezik«. Težnja po formalizaciji objekta proučevanja je v jezikoslovju dvajsetega stoletja izhajala predvsem iz dveh, sicer različnih šol: Saussura v Evropi in Bloomfielda v Ameriki (Benveniste 1988, 17).¹ Kljub različnosti pa sta oba, kakor ugotavlja Benveniste (1988, 17), stala na načelu, da ima lingvistika za edini in resnični objekt »jezik na sebi in za sebe«, zaradi česar mora biti avtonomna veda. Zaradi želje po znanstvenosti in zaradi poskusa, da bi zgradila svoj teoretski aparat neposredno na predmetu, ki ga imenuje jezik, je lingvistika posegala po matematičnih ali deduktivnih disciplinah, ki popolnoma racionalizirajo svoj predmet, tako da ga zvedejo na skupek objektivnih lastnosti s konstantnimi definicijami (Benveniste 1988, 18).

Ta racionalizacija in objektivizacija »jezika« kot predmeta lingvistike je znotraj discipline v veliki meri in pri številnih jezikoslovcih zameglila dejstvo, da celote družbene prakse, ki jo v vsakdanjih predstavah pojmuje kot »jezik«, ne moremo obravnavati zunaj družbenega konteksta in v okviru ene discipline, ki jezik že vnaprej predpostavi kot svoj objekt proučevanja. Jezik moramo onkraj na prvi pogled vidne materialnosti fonoloških in sintaktičnih struktur namreč predpostaviti v prvi vrsti kot družbeno dejstvo, se pravi, kot materialno pojavnost, ki svojo obliko in pomen dobi šele v medsebojni interakciji subjektov jezikovne dejavnosti, ti subjekti pa imajo o tej dejavnosti določene predstave, se pravi, določeno »ideologijo«. Kakor vsako družbeno dejstvo, je jezik oziroma jezikovna praksa (saj se jezik udejanja le v praksi) celota družbenih razmerij med ljudmi in predstav, ki jih ti ljudje gojijo o teh razmerjih. Zato mora jezikoslovje vselej v prvi

¹ Tu velja opomniti, da so se kljub prevladujočemu vplivu strukturalne lingvistike, tako Saussurove v Evropi kakor Bloomfieldove v ZDA, že v prvi polovici dvajsetega stoletja pojavile tudi alternativne jezikoslovne raziskave, ki so jezik konceptualizirale prav skozi kritično teorijo ideologije, kakor, na primer, Bahtinove jezikoslovne raziskave in spisi Valentina Vološinova.

vrsti najprej izhajati iz kritike samega koncepta jezika onkraj konceptualizacije saussurovske govorice (*langage*), ki jo vselej sestavljata že sinhroni sistem (*langue*) manifestiran v vsakokratnem diahronem in živem govoru (*parole*).

Namreč le »ideološka« analiza jezika lahko pojasni, kako so izreki racionalizirani v kulturno razumljivih terminih kot družbena refleksija samih akterjev. Kakšna oblika racionalizacije stoji za doktrinami »pravilnosti« in »nepravilnosti« v jezikovni rabi? Kako so povezane z doktrinami inherentne moči, lepote, izraznosti etc. jezika? (Silverstein 1985, 223)

Jezik kot družbeno dejstvo

Jezik moramo torej v prvi vrsti razumeti kot »celostno družbeno dejstvo« (*fait social total*), če si sposodimo koncept, ki ga je formuliral Marcel Mauss, in kot tak lahko razumemo jezik kot ireduktibilno dialektičen v svoji naravi, kakor ugotavlja Silverstein (1985). Jezik je nestabilna medsebojna interakcija pomenskih znakovnih oblik, kontekstualiziranih glede na situacijo zainteresirane človeške rabe, posredovane z dejstvom kulturne ideologije. Jezikovno dejstvo je ireduktibilno dialektično ne glede na to, ali nanj gledamo kot na sinhrono rabo ali kot na tako imenovano diahrono spremembo. Gre za sinhrono-diahrono totaliteto, ki jo lahko – če ostanemo znotraj okvirov tradicionalnih avtonomnih delitev raziskovalnih perspektiv – obravnavamo s stališč jezikovne strukture, kontekstualizirane rabe in jezikovnih ideologij (Silverstein 1985, 220).

Strukturalno jezikoslovje pa se je poskušalo vzpostaviti kot izključno teoretska disciplina, ki proučuje jezik v njegovi abstrakciji, jezik kot univerzalno lastnost človeških bitij, lastnost, ki jo moramo raziskovati ločeno od konkretnih manifestacij tega abstraktnega sistema v naravnih (ali umetnih) jezikih. To je verjetno nazadnje pripeljalo do posebne disciplinarne delitve dela, ki na moderni univerzi poleg kateder za jezikoslovje pozna tudi katedre za posamezne konkretne jezike, najprej za sam »nacionalni jezik«, kakor, na primer, Katedra za slovenski knjižni jezik in stilistiko v slovenskem primeru ali katedre za proučevanje japonskega nacionalnega jezika (*kokugogaku* 国語学) v primeru Japonske, poleg tega pa si na večjih univerzah ponavadi priborijo svoje katedre največji oziroma najprestižnejši jeziki, kakor na primer katedre za angleški, španski, francoski, nemški in druge jezike.

Sama disciplina jezikoslovja je bila tako v temelju zaznamovana s Saussurovim ustanovnim dejanjem, s katerim je ločil »zunanje« elemente

jezikoslovja od »notranjih«, ki so postali edini predmet »jezikoslovja«, s čimer so bila iz discipline odstranjena vsa razmerja med jezikom in družbo, razmerja, ki naj ne bi ničesar doprinesla k razumevanju »jezika«, samega na sebi (Bourdieu 1992, 33). Kljub razvoju jezikoslovja, ki je preseglo začetna strukturalna izhodišča in razvilo teorije, ki so zaznamovale drugo polovico dvajsetega stoletja, od Chomskyjeve generativno transformativne slovnice do Hallidayevega sistemsko funkcionalnega jezikoslovja, je jezik v svoji historični kontingenci kot »nacionalni jezik« ostal objekt jezikoslovnih disciplin tako na fakultetnih katedrah kakor na jezikoslovnih inštitutih.

Določene moderne jezikoslovne šole na Japonskem so svoj pristop k jeziku zasnovali na izhodiščih, ki bi jih lahko poimenovali sociolingvistična in za katere velja prepričanje, da so se razvile samostojno in ločeno od zahodnih vplivov. Glavna zanimanja japonske sociolingvistike se zgoščajo v raziskovanju regionalnih jezikovnih raznolikosti (»dialektologija«) in govornega vedenja v vsakdanjem življenju (*gengo seikatsu* 言語生活) (Ide 1986, 281). Začetek tega pristopa Ide (1986) postavlja v leto 1949, ko je bil ustanovljen Nacionalni institut za raziskovanje japonskega jezika (*Kokuritsu kokugo kenkyūjo* 国立国語研究所), z namenom »znanstvenega raziskovanja japonskega jezika in govornega vedenja v vsakdanjem življenju japonskega ljudstva, kakor tudi vzpostaviti trdno osnovo za izboljšanje japonskega jezika« (Ide 1986, 281). Že tu moramo biti pozorni na izhodiščno predpostavko, ki kaže, da je »znanstveno« proučevanje jezika tudi po drugi svetovni vojni ostajalo na ideološki premisi »izboljševanja« jezika.

Po drugi strani pa Ide Sachiko (1986) ugotavlja, da naj bi bila razlika med »zahodnim« in »japonskim« pristopom v izhodišču posledica različnega razumevanja jezika: medtem ko je zahodni, na strukturalnem razumevanju temelječ pogled jezik razumel kot avtonomen objekt, ki ga lahko raziskuje neodvisno od družbe, naj bi bil jezik na Japonskem razumljen kot del človeškega socialnega vedenja (Ide 1986, 283). To se zdi spodbudno za teoretsko integracijo jezikovne prakse v družbeni kontekst in konceptualizacijo jezika kot celostnega družbenega dejstva. Toda hkrati s to družbeno orientacijo pri razumevanju jezika naj bi bila za japonsko sociolingvistiko značilna na drugi strani odsotnost teoretske orientacije. Po mnenju Ide (1986, 284) raziskave nimajo nikakršnega teoretskega okvira ali modela, saj namen raziskovalcev niso kakšni splošni zaključki in teoretski modeli, temveč preprosta klasifikacija in katalogiziranje.

Če zaupamo ugotovitvam, ki jih Ide (1986) navaja v svojem prispevku o ozadju japonske sociolingvistike, lahko sklenemo, da je bila povojna sociolingvistika na Japonskem dejansko utemeljena prav na ključnih premisah moderne znanstvene paradigme s poudarkom na znanstveni nevtralnosti (ločitev med znanstvenim raziskovanjem in praktično aplikacijo znanstvenih ugotovitev) in empirizmu (odsotnost teoretskih modelov in vztrajanje na »znanstvenosti« empiričnih klasifikacij).

Tudi če privzamemo omenjeno tezo, da se je japonska sociolingvistika vzpostavila na podlagi drugačnega razumevanja jezika, ki za razliko od »zahodnega« pogleda ne predpostavlja radikalne ločenosti med subjektom in objektom proučevanja, in ki jezika ne dojema kot avtonomni objekt, temveč izhaja iz njegove inherentne družbenosti, ostaja dejstvo, da tudi tak pristop še ni dovolj za teoretski preboj in konceptualizacijo jezika, kot teoretskega koncepta. Nasprotno, brez uspešnega epistemološkega reza in teorije ideološke narave jezika, tak pristop za razliko od lingvistike, ki se osredotoča samo na materialnost jezikovne materije (s proučevanjem, na primer, fonologije ali sintakse), lahko še veliko globlje zabrede v ideološkost svojega raziskovanja, saj prav zaradi vpetosti v družbenost ostaja podvrženo ideološkim predstavam o »jeziku«, ki izhajajo iz vsakokratnih družbenih razmer. Kakor že rečeno, taka znanost o jeziku v vsaki zgodovinski epohi namreč »deli iluzijo te epohe«.

Kokuritsu kokugo kenkyūjo je bil vzpostavljen z namenom »znanstvenega raziskovanja nacionalnega jezika in jezikovnega življenja naroda«, pri čemer so v formulaciji uporabili koncept »jezikovno življenje« (*gengo seikatsu*) (Konoshima 1976, 135). V predvojnem obdobju naj bi namreč tudi proučevanje nacionalnega jezika (*kokugogaku*) dojemalo nacionalni jezik statično, analitično in historično, po vojni pa naj bi postal močnejši trend, ki dejansko jezikovno življenje razume na dinamičen način. Iz te ideje proučevanja »jezikovnega življenja« je izhajal tudi Tokieda Motoki, katerega znanstveno izhodišče v japonistiki je bila tako imenovana »teorija jezikovega procesa« (*gengo katei setsu* 言語過程説) (Konoshima 1976, 135).

Za Tokieda je bila zgodovina nacionalnega jezika ne le elementarno proučevanje fonemov, besedišča, slovnice in njihovih navidezno samostojnih sprememb v času, temveč zgodovina jezikovnega življenja naroda, s čimer je zgodovino jezika lahko povezal s proučevanjem zgodovine politke, ekonomije in družbe (Konoshima 1976, 135–36). Tokieda je poskušal vzpostaviti jezikoslovno

teorijo, ki bi za razliko od strukturalizma jezik vpela neposredno v njegov družbeni kontekst. Toda, ker hkrati s teorijo jezika ni vzpostavil tudi teorije družbenih razmerij, je njegova teorija jezika nujno ostala odvisna od vsakokratnih ideoloških predstav o teh družbenih razmerjih, kar je pri Tokiedu, ki je deloval v času velikih sprememb v prvi polovici dvajsetega stoletja, še toliko bolj opazno.

Kokugo, nihongo in Tokiedov jezik kot proces

Začetnik japonskega jezikoslovja in japonistike, Ueda Kazutoshi, je v sebi združeval nasprotujoči ideološki zahtevi ideologije nacionalnega jezika: bil je velik zagovornik »ohranjanja japonskega jezika« (*kokugo aigo* 国語愛護) in hkrati idejni oče »reformne japonskega jezika« (*kokugo kairyō* 国語改良), v čemer ni videl nikakršnega protislovja (Yamaguchi 1989, 34). Ueda je študiral indoevropsko primerjalno jezikoslovje v Nemčiji, ki je bila takrat v objemu jezikovnega nacionalizma, na Japonsko pa se je vrnil prav v času kitajsko-japonske vojne (1894–1895), torej na vrhuncu nacionalistične vznesenosti na Japonskem (Yamaguchi 1989, 34). »Ohranjanje z reformiranjem« je bila ideološka rešitev protislovja ideje nacionalnega jezika, se pravi, jezika, ki vselej že obstaja, a ga je hkrati treba šele vzpostaviti. K odpravi protislovja je pripomogla tudi razcepljena narava japonskega jezika, ki se je lahko udejanjala v abstraktnejši podobi nacionalnega jezika (*kokugo* 国語), ali v bolj konkretni varianti zgodovinske »japonščine« (*nihongo* 日本語).

Kakor ugotavlja tudi Koyasu (2003), sta tako *kokugo* kakor *nihongo* koncepta, ki izvirata iz zgodovinskega procesa moderne Japonske in politizacije jezika. Ko se je pojavila potreba po revidiranju koncepta *kokugo*, ki mu je bilo v novih zgodovinskih in političnih okoliščinah treba pripisati novo konsistentnost, je nastopil koncept *nihongo* (Koyasu 2003, 71). V zgodovinskem kontekstu moderne Japonske se problem *kokugo/nihongo* umešča v čas priključitve Tajvana in Koreje, ko so bile v Japonski imperij vključene nove jezikovne skupnosti, in v čas izgradnje Območja vzajemne blaginje Velike vzhodne Azije (*Daitōa kyōeiken* 大東亜共栄圏) pod okriljem Japonske, s čimer se je vzpostavil problem nove definicije nacionalnega jezika in vprašanje širjenja japonščine na celotnem ozemlju imperija.

Tokieda Motoki (時枝誠記, 1900–1967), po Uedu Kazutoshiju in Hashimotu Shinkichiju (橋本進吉, 1882–1945) tretji profesor na Oddelku za nacionalni

(japonski) jezik Tokijske univerze, je imel v drugačnih zgodovinskih okoliščinah drugačne poglede na jezik od svojih učiteljev, kljub temu, da je bil Uedov in Hashimotov učenec. Od proučevanja japonščine v okviru lingvistike (*hakugengaku* 博言学) se je načeloma obrnil k »študiju nacionalnega jezika« (*kokugogaku* 国語学) in s tem postal začetnik ločitve med japonistiko in splošnim jezikoslovjem (Yamaguchi 1989, 34). Kakor piše Lee (2010), odnos med jezikoslovjem in *kokugogaku* ni predstavljal le teoretskega konflikta med dvema disciplinarnima področjema, temveč je hkrati simboliziral odnos med Japonsko in Evropo, ki je kot odnos »tradicije« in »modernosti« težil sodobno japonsko zavest (Lee 2010, 127). Tokiedov obrat k šoli *kokugaku* (国学) kot domorodni znanstveni praksi pomeni ideološki proces oblikovanja nove jezikoslovne »tradicije«. Ta jezikoslovna ideologija je v moderni lingvistiki prepoznala ogrožujoč zunanji vpliv Zahoda, zato se je obrnila k stari praksi, ki pa ji je retrogradno pripisala prav lastnosti tistega, čemur je želela ubežati, se pravi, lastnosti »znanstvene« prakse, kakršne si pripisuje moderna lingvistika.² Tokieda je v okviru svoje jezikovne ideologije razvil lastno jezikovno teorijo, ki jo je poimenoval teorija jezikovnega procesa (*gengo katei setsu* 言語過程説) in v kateri je prav na podlagi kritike Saussurovega objektivističnega jezikoslovja poskušal v jezikovno teorijo vrniti subjekt. Jezik je razumel kot dejavnost, kot proces, ki ga je formaliziral v trikotni shemi, katere trije konstitutivni elementi so producirajoči subjekt (*shutai* 主体), družbeni kontekst (*bamen* 場面), ki vključuje tudi naslovljenca, in posredovana vsebina sporočila (*sozai* 素材).

Tokiedova štiri obdobja »vprašanja japonskega jezika«

Tokieda je »vprašanje japonskega jezika« (*kokugo mondai* 国語問題) historično razdelil na štiri obdobja. Prvo obdobje naj bi se končalo v začetku tretjega desetletja obdobja Meiji (konec osemdesetih let 19. stoletja), ko se je v času

² V svojih spominih *Watashi no eranda gakumon* (Disciplina, ki sem jo izbral) Tokieda piše takole: »Ko sem začel s študijem *kokugogaku* na univerzi ... sem slišal in bral, da bi morali biti raziskovalne metode in raziskovalna področja zahodne lingvistike vodilna načela tudi za *kokugogaku*. Gotovo je bila to prava smer raziskovanja glede na tedanje starejše kolege na tem področju, ki so bili vsi izobraženi kot jezikoslovci, na primer, profesorji Shinmura, Kindaichi in Hashimoto. ... Eden od razlogov, zakaj sem jaz postal skeptičen do modernega jezikoslovja, je izšel iz starejših raziskav o *kokugoju*, ki sem jih začel prebirati v tistem času. Narava tistih raziskav in pogledov na jezik, ki so jih te raziskave vsebovale, je bila radikalno drugačna, kar me je izjemno fasciniralo. Mislim, da je bil to čas, ko sem se začel obračati stran od modernega jezikoslovja na splošno, misleč da evropska znanost ni edini in absolutni model in da evropsko jezikoslovje ne more biti nujno vodilno načelo za *kokugogaku*.« (po Lee 2010, 126–27)

evropeizacije v kontekstu ideologije nacionalnega jezika kot civilizacijske pridobitve *kokugo* izkazal za nedoraslega svojemu novemu poslanstvu. To je čas razcveta številnih teorij jezikovne reforme (*kokugo kairyōron* 国語改良論), katerih cilj so bile racionalne, logične in tudi ekonomične izboljšave jezika (Yamaguchi 1989, 36).

Drugo obdobje, ki je trajalo od konca osemdesetih do zmage v kitajsko-japonski vojni (1895), je bilo po Tokiedovem mnenju obdobje prebujenega nacionalizma, ko se je jezikovna zavest končno zoperstavila površinskemu racionalizmu in utilitarizmu, nadomestila pa naj bi jo zavest, da se dejanskega stanja jezika in njegove tradicije ne da odrezati od dejanskega »jezikovnega življenja« (*gengo seikatsu*). Vrhunec tega obdobja predstavlja prav znameniti govor Ueda Kazutoshija leta 1894, v katerem je pozival k ohranitvi nacionalnega jezika in hkrati k njegovi reformi (Yamaguchi 1989, 36).

Tretje obdobje zaznamuje priključitev Tajvana in Koreje Japonskemu imperiju, kar je vprašanje narave »nacionalnega jezika« v japonskih kolonijah osvetlilo s popolnoma novega zornega kota (Yamaguchi 1989, 36).

Četrto obdobje je čas od Mandžurskega incidenta (1931) pa do Tokiedove sedanosti sredi druge svetovne vojne. Vprašanje, s katerim se je Tokieda spopadal v tem času, je bilo, kako razširiti japonski jezik kot skupni jezik Območja vzajemne blaginje Velike vzhodne Azije (*Daitōa kyōeiken*), pri katerega izgradnji je imela Japonska vodilno vlogo in ki je obsegalo številne narode s številnimi različnimi jeziki (Yamaguchi 1989, 36).

Tokieda se je v tem četrtem obdobju »vprašanja nacionalnega jezika« s svojo jezikovno teorijo sam znašel v protislovju. V njegovi teoriji jezikovnega procesa jezik ni le formalni sistem (*la langue*), temveč je forma jezikovnega izražanja, ki govorca vzpostavlja kot subjekt, zato se je pri vprašanju jezikovne politike v Koreji Tokieda znašel v zagati. Njegova teorija namreč sloni na dediščini vseh štirih obdobj in, kakor piše Yamaguchi (1989), Tokiedova ideološka zagata v tako imenovanem »četrtem obdobju« izvira iz njegove vpetosti v nacionalistično ideologijo »drugega obdobja« in iz odsotnosti ustrezne rešitve problema nacionalnega jezika v Koreji v »tretjem obdobju« (Yamaguchi 1989, 36).

Ueda Kazutoshi je bil v kontekstu nacionalnega prebujanja vpet v protislovje »ohranjanja« vselej že obstoječega nacionalnega jezika, hkrati pa se je zavzemal za njegovo »reformo« na podlagi iste ideologije, ki je nujno razkrivala dejstvo, da

tak ideološko zamišljeni idealni nacionalni jezik še ni dokončno vzpostavljen. Tokieda Motoki pa se je v svojem »četrttem obdobju« jezikovne politike, se pravi, na vrhuncu imperialističnega pohoda Japonskega cesarstva, znašel v drugačnem protislovju: če je *kokugo* preprosto »japonski jezik«, ki ga je treba ljubiti kot materni jezik in si prizadevati za njegovo ohranitev, kako potem to verjetje uskladiti z upravičenostjo širjenja Japonskega imperija in z njim japonskega jezika na koloniziranih območjih? Na teh območjih ljudje govorijo svoje jezike, do katerih imajo enako pravico, kakor imajo govorniki japonščine pravico do svojega, in ki bi jih v kontekstu te ideologije morali prav tako ljubiti in si prizadevati za njihovo ohranitev.³

Kako torej lahko Tokieda kot intelektualec sam pri sebi upraviči kot legitimno in celo potrebno nasilno jezikovno politiko militantnega imperija? Tu mu priskoči na pomoč ideologija, ki se maskira kot »znanost«, in sicer kot znanost jezikoslovja. Tokieda poskuša z jezikoslovno teorijo pojasniti ideološke odločitve jezikovnih politik državnih institucij. Najprej mora razrešiti izhodiščno protislovje, ki izhaja iz Uedove nacionalistične ljubezni do nacionalnega jezika kot »duhovne krvi« naroda. V svojem esaju *Prihodnost jezikovne politike in poučevanja japonskega jezika v Koreji*, objavljenem leta 1942, zapiše:

Če neposredno privzamemo poglede profesorja Uede, se v odnosu do Korejcev, ki so drug narod, del razloga, zakaj bi bilo treba med njimi razširiti nacionalni jezik, nujno izgubi. Kajti za Korejce je korejščina (*chōsen-go* 朝鮮語) materni jezik (*haha no gengo* 母の言語) oziroma jezik vsakdanjega življenja (*seikatsu no gengo* 生活の言語) in je torej prav tako lahko njihova duhovna kri (*seishinteki ketsueki* 精神的血液). Toda ko pomislimo, da je širitev nacionalnega jezika pomemben ukrep za uspešno politično upravljanje Koreje in je torej ukrep, ki ga zahteva trenutna realnost, se moramo vprašati, kako uspešno razrešiti to dilemo. Zaradi tega problema sem bil sam pri sebi zagrenjen. (Yamaguchi 1989, 37)

³ Na tem mestu je treba opozoriti, da Tokieda ni gojil nepremišljeno naivnih nacionalističnih pogledov na jezik, kakor morda nekateri njegovi kolegi. Tokieda je, na primer, kritiziral stališča konservativnega jezikoslovca Yamade Yoshia, ki je *kokugo* razumel kot »standardni jezik Japonskega imperija« (Lee 2010, 147). Tokieda je vztrajal, da mora biti *kokugo* kot koncept definiran na podlagi svojih notranjih jezikovnih značilnosti, ne pa na zunanjih danostih, kakršne so narodi in rase. V svojem delu *Zgodovina proučevanja japonskega jezika (Kokugogaku-shi)* iz leta 1940 je zapisal: »*Kokugo* kot objekt discipline *kokugogaku* moramo obravnavati kot sinonim za *nihongo*. Naša praksa poimenovanja *kokugo* in *kokugogaku* namesto *nihongo* in *nihongogaku* je le stvar udobja nas, ki smo se rodili na Japonskem in govorimo ta jezik. Strogo gledano pa bi morali prevzeti pojme *nihongo* in *nihongogaku* in prihraniti pojem *kokugo* za druge priložnosti.« Navedeno v Lee (2010, 147). Kakšna je bila ena od takih priložnosti, bomo videli v nadaljevanju.

Horizont njegove jezikovne ideologije ga torej pripelje v protislovje, ki ga mora razrešiti v okviru te iste ideologije. Pri tem Tokiedu pride prav že obstoječa navidezna razcepljenost japonskega jezika na pojma *kokugo* in *nihongo*, ki jima pripiše nove pomene v okviru svoje jezikovne teorije. Tokieda *kokugo* opredeli kot jezik, ki ima s stališča države posebno vrednost, medtem ko se taka zavest o posebni vrednosti ne drži pojma *nihongo*, ki ima skupaj s korejščino (*chōsenŋo*) in vsemi ostalimi jeziki sveta enakovreden status jezikovnega fenomena (Yamaguchi 1989, 37).

V svojem osrednjem delu *Principi raziskovanja nacionalnega jezika* (*Kokugogaku genron* 国語学原論) iz leta 1941 Tokieda ugotavlja, da se v splošni rabi *kokugo* uporablja kot sinonim za *nihongo*, hkrati pa se z izrazom *kokugo* misli tudi na pojave, kakor so državni standardni jezik (*kokka no hyōjungo* 国家の標準語) ali uradni jezik (*kōyōgo* 公用語), kar so po njegovem ožji pomeni pojma *kokugo*. Zato zaključí, da bi bilo treba pri rabi pojma *kokugo* ohraniti samo ta ožji pomen, medtem ko bi morali takrat, kadar govorimo o japonščini v celoti, uporabljati izraz *nihongo* in posledično tudi izraze, kakršen je *kokugogaku* (študij nacionalnega jezika), nadomestiti s pojmom *nihongogaku* (študij japonskega jezika) (Tokieda 2007, 165).

Znanstveno jezikoslovje in položaj japonskega jezika

Ključna pa je Tokiedova nova definicija konceptualne cepitve med *kokugo* in *nihongo*, ki mu je pomagala razrešiti ideološko protislovje med nacionalno ideologijo in jezikovno politiko kolonialnega Japonskega imperija. Tokieda je najprej zavrnil definicijo, da je japonščina »jezik japonske države« (*nihon kokka no gengo* 日本国家の言語) oziroma »jezik japonskega naroda« (*nihon minzoku no gengo* 日本民族の言語), in jo je nadomestil z definicijo, da je japonščina jezik, ki ima »lastnosti japonskega jezika« (*nihongoteki seikaku o motta gengo* 日本語的性格を持った言語) (Tokieda 2007, 165). Da bi Tokieda pojasnil, kaj pomeni imeti »lastnosti japonskega jezika«, se vrne k Saussuru in h konceptu *la langue*, ki naj bi bil jezikovni sistem, ki ga kot zakladnico jezikovnega znanja poseduje vsak pripadnik določene jezikovne skupnosti. Sledeč Saussurovi teoriji, pravi Tokieda, je japonščina eden takih *les langues*. *La langue* je na eni strani psihološka realizacija vezi med konceptom in slušno podobo, na drugi strani pa pomeni tudi vsoto takih vezi. Kot individualna materializacija mu nasproti stoji *la parole*, zato je *la langue* splošen koncept nasproti individualni *la parole*. Toda Tokieda

ugotavlja, da Saussure pojma *la langue* ne razume kot posplošenega koncepta nasproti individualnosti *la parole*, temveč ga definira kot samostojno entiteto, ki ima svoje korenine v družbi (Tokieda 2007, 166).

Če na podlagi teze, da je *la langue* vsota vezi med koncepti in slušnimi podobami, ki se nahajajo v možganih vsakega posameznika, pogledamo koncept japonščine (*nihongo*), postane jasno, pravi Tokieda, da kot posamezniki ne posedujemo znanja celote japonskega besedišča ali slovničnih pravil, niti jih nismo zmožni v celoti realizirati. Potemtakem moramo, kadar govorimo o »japonščini«, to razumeti kot vsoto besedišča in slovničnih pravil vseh posameznih individuov. Od tu izhaja strukturalistična teza, da *la langue* obstaja zunaj posameznih individuov kot družbeni pojav. Kvantitativno razumevanje japonščine kot vsote individualnih jezikov (*kojin no gengo* 個人の言語) neizogibno izhaja iz predpostavke, da je *la langue* vsota vezi med koncepti in slušnimi podobami. Na podlagi tega razmišljanja pa moramo zaključiti, meni Tokieda, da vsak govorec japonskega jezika poseduje le »del« japonščine; časopisi, romani in druga besedila, ki jih dnevno prebiramo, so le del celote japonskega jezika (Tokieda 2007, 166–167).

Če je *la langue* vsaka vez med konceptom in njegovo zvočno podobo in hkrati vsota teh vezi, skupaj pa predstavljajo realno obstoječo entiteto, moramo seveda *la langue* razumeti kot razmerje med deli in celoto. V tem smislu naša neposredna izkušnja ne more zajemati več kot le dela *kokugoja*, prav tako pa vsote delov *kokugoja* ne moremo objektivno dojeti kot celote. Te predpostavke nas nujno pripeljejo do zaključka, da veda o japonščini (*kokugogaku* 国語学) ni mogoča (Tokieda 2007, 167).

V nadaljevanju si Tokieda zastavi vprašanje, zakaj vseeno menimo, da je kljub razpolaganju z le delom japonskega jezika veda o japonskem jeziku vseeno mogoča. Po odgovor se zateče na področje botanike, kjer raziskovalci na podlagi opazovanja enega češnjevega cveta definirajo češnjeve cvetove na splošno, kar lahko storijo zato, ker predpostavljajo, da se v posameznem delu odraža splošna narava češnjevih cvetov. Skratka, en češnjev cvet potemtakem ni en del celote češnjevih cvetov, temveč je njihov predstavnik. Pri proučevanju jezika ne bi mogli uporabiti enake logike, če bi japonski jezik razumeli le kot vsoto besedišč posameznikov. Toda zakaj lahko brez težav določeno besedo, ki jo izreče posameznik, takoj prepoznamo za »japonščino«, če jo postavimo nasproti nekemu »tujemu jeziku«? Da bi lahko to pojasnili, pravi Tokieda, moramo zavreči

strukturalistični pogled na jezik in se postaviti na stališče jezika kot procesa. Znotraj strukturalističnega pogleda je namreč težko najti osnovo, na podlagi katere bi lahko razložili določeno japonsko besedo od nekega drugega jezika (*langue*), če besedo razumemo le kot strukturno vez med konceptom in zvočno podobo (Tokieda 2007, 168). Tokieda zato ugotavlja:

Posebne značilnosti japonščine moramo iskati v psihološko-fiziološkem procesu, v katerem se te značilnosti izrazijo. Prav ta psihološko-fiziološki proces, ki je inherenten specifičnemu jeziku, ki si ga izberemo za objekt proučevanja, lahko prepoznamo kot japonščino, saj se narava japonskega jezika uteleša prav skozi to procesno formo. (Tokieda 2007, 168)

Japonski jezik tako ni le slovnična forma, temveč lahko posebno formo japonščine prepoznamo tudi v ritmu, naglasu, fonemih, tujkah itn. Narava japonskega jezika se nahaja prav v omenjenih formah in zato ni v nikakršni neposredni povezavi z državo ali narodom, pač pa v dinamiki širjenja in krčenja »družbenega življenja« (*shakai seikatsu* 社会生活) presega narod ali državo (Tokieda 2007, 169–70).

S teorijo o »lastnostih japonskega jezika« Tokieda postavi konceptualno ločnico med pojmom *nihongo* in *kokugo*, pri čemer iz dveh sinonimov za japonski jezik ustvari dva vrednostna nivoja: nivo japonščine (*nihongo*) kot le enega med številnimi jeziki, v vseh pogledih enakovrednega, na primer, korejščini in celo narečjem znotraj Japonske, medtem ko ima nacionalni jezik (*kokugo*) s stališča države posebno »vrednost«. Enako je tudi z razmerjem med narečji in standardom. Narečje je le jezikoslovni objekt, ki nima nič manjše ali večje vrednosti kakor standardni jezik, pri čemer ponavadi čutimo čustveno navezanost do svojega narečja kot do maternega jezika (*haha no gengo* 母の言語), vendar pa ima s stališča države po Tokiedovem mnenju prednost poučevanje standardnega jezika (*hyōjungo* 標準語) in nacionalnega jezika (*kokugo*) (Yamaguchi 1989, 37).

S tem ko Tokieda predpostavi z vidika države posebno »vrednost« nacionalnega jezika nasproti narečjem, je sklep, do katerega ga pripelje to stališče, enostaven: »vrednost«, ki jo ima z vidika države nacionalni jezik nasproti narečjem, je hkrati argument za prevladujoč pomen nacionalnega jezika nasproti korejščini:

Če se vrnemo h koreninam razmer, v katerih moramo priznati prevladujoč položaj nacionalnega jezika (*kokugo*) nasproti narečjem, korejščini itn., ugotovimo, da izhajajo iz ustroja moderne države. Hkrati moramo v tem najti

tudi ključ za razmislek o prevladujočem položaju japonščine (*nihongo*) v Območju vzajemne blaginje Velike vzhodne Azije. (Yamaguchi 1989, 37)

Tokieda, ki je deloval v Koreji, se pravi, japonski koloniji, kjer so pripadniki drugega naroda govorili japonski jezik, je japonščino teh ljudi, skupaj z japonskimi narečji (in tudi, na primer, s staro japonščino) definiral kot *kokugo*, kot koncept, ki v sebi zajema vse te pojavne oblike jezika, in disciplino, ki proučuje ta od vsakršne nacionalnosti ali politike abstrahirani jezik, ki ima »značilnosti japonskega jezika«, poimenoval *kokugogaku* (Yasuda 1998, 92). Tokieda s svojo ideološko operacijo na videz neproblematično preide od teze, da ni japonščina nič drugega kakor jezikoslovni objekt, ki ima enakovreden položaj s korejščino in vsemi ostalimi jeziki, do prevladujočega položaja japonščine v Območju vzajemne blaginje Velike vzhodne Azije. Poseben položaj *kokugoja* Tokieda izpelje s stališča države, kajti *kokugo* ne pomeni celote japonskega jezika (*nihongo*), temveč le japonski jezik kot uradni jezik države, skratka, jezik s specifično »vrednostjo«. Ker je torej *kokugo*, se pravi, nacionalni jezik Velikega japonskega imperija hkrati slučajno tudi japonski jezik, ta japonščina, kljub temu da je jezikoslovno gledano sama po sebi popolnoma enakovreda korejščini ali kateremukoli drugemu jeziku, hkrati postane jezik s posebno »vrednostjo« na ravni države, ker zaseda strukturno mesto *kokugoja*. Japonščina ima poseben položaj nasproti korejščini le zato, ker je japonščina »hkrati« tudi *kokugo*.

Zaključek

V pričujoči razpravi smo hoteli pokazati na to družbeno plat jezika kot »družbene institucije«, ki pomaga strukturirati človeške družbe ne le s svojo komunikacijsko funkcijo, temveč tudi s svojimi ideološkimi učinki. Ti učinki se, kakor smo videli, zagotavljajo na različne načine, pri čemer tovrstno jezikoslovje, ki poleg materialnosti jezika ne upošteva tudi vsakokratnih ideoloških predstav o tem jeziku, lahko namesto teoretske ali znanstvene opravlja ideološko funkcijo. Tokieda Motoki je jezik poskušal trdneje zvezati s širšim družbenim kontekstom, a je spregledal ideološko naravo družbenih dejstev, ki jih poleg njihove institucionalne strukture konstituira tudi predstava, ki jo o njem gojijo subjekti družbene prakse.

Tokiedu je v predvojnem obdobju s stališča jezikoslovne znanosti uspelo utemeljiti prisilno jezikovno politiko Japonskega imperija v Koreji in na Tajvanu, politiko, ki jo danes, v drugačnih družbenih razmerah, toliko lažje prepoznamo kot

zgrešeno in torej kot »ideološko«, medtem ko ideološko naravo tistega jezikoslovja, ki v kontekstu nacionalnih držav znanstveno utemeljuje obstoj nacionalnega jezika kot empirično obstoječega objekta, zaradi naše vpetosti v nacionalno pogojeno »iluzijo epohe«, načeloma spregledamo.

Literatura

- Benveniste, Émile. 1988. *Problemi splošne lingvistike I*. Ljubljana: ŠKUC FF.
- Bourdieu, Pierre. 1992. *Language and Symbolic Power*. Cambridge, Malden: Polity Press.
- Davis, Hayley G., in Talbot J. Taylor. 1990. *Redefining Linguistics*. London & New York: Routledge.
- Ide, Sachiko. 1986. "Introduction: The Background of Japanese Sociolinguistics." *Journal of Pragmatics* 10 (3): 281–86.
- Konoshima, Masatoshi. 1976. *Kokugogakushi gaisetsu* 国語学史概説 (Očrt zgodovine japonistike). Tōkyō: Oufuu.
- Koyasu, Nobukuni. 2003. *Nihon kindai shisō hihan: Ikkokuchi no seiritsu* 日本近代思想批判：一国知の成立 (Kritika moderne japonske ideologije). Tōkyō: Iwanami shoten.
- Lee, Yeounsuk. 2010. *The Ideology of Kokugo: Nationalizing Language in Modern Japan*. Honolulu: University of Hawai'i Press.
- Silverstein, Michael. 1985. "Language and the Culture of Gender: At the Intersection of Structure, Usage, and Ideology." V *Semiotic Mediation: Sociocultural and Psychological Perspectives*, uredila E. Mertz in R. Parmentier, 219–59. Orlando: Academic Press.
- Tokieda, Motoki. (1941) 2007. *Kokugogaku genron (jō)* 国語学原論 (上) (Principi japonistike 1. knjiga). Tōkyō: Iwanami shoten.
- Yamaguchi, Kōji. 1989. "Kin-gendaika to kotoba no mondai: Nihongo (hōgo), kokugo kara ningen no kotoba no hitotsu toshite no nihongo e 近・現代化とことばの問題：日本語 (邦語), 国語から人間のことばの一つとしての日本語へ (Vprašanje modernizacije in jezika: Japonščina, od nacionalnega jezika do enega od jezikov človeštva)." *Ritsumeikan Studies in Language and Culture* (Ritsumeikan University) 1 (1): 25–45.
- Yasuda, Toshiaki. 1998. *Shokuminchi no naka no »kokugogaku«* 植民地のなかの「国語学」 (Proučevanje nacionalnega jezika v kolonialnem kontekstu). Tōkyō: Sangensha.

Summary

In the last century and a half or so, linguistics was established as a scientific discipline with language as its object of research. Specifically, structural linguistics thus discarded all elements perceived as external to language itself and

attempted to approach language in its “pure” or abstract form. On the other hand, linguistic schools attempting to understand language in the social context have also been formed, among others, for example, a school of Japanese linguistics which had been developing linguistic theories around the notion of “language life” (*genko seikatsu*). However, be it within the framework of structural linguistics or within sociolinguistic and language life theories, language itself necessarily remains an ideological notion if these theories fail to produce a critique of social relations that generate our representations about language or, more precisely, our representations about language practice. In this paper an attempt is made to point out a historical case of this kind of ideological overlook by looking at the linguistic deliberations of Japanese linguist Tokieda Motoki (時枝誠記 1900–1967), who, within the framework of linguistic science, attempted to justify the colonial language policy of Japanese Empire in Taiwan and Korea.